

РОЗВИТОК ПАРТІЙНОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ: КІЛЬКІСНИЙ АНАЛІЗ

Застосовуючи методу кількісного аналізу, автор досліджує динаміку розвитку української партійної системи на підставі парламентських виборів 1994, 1998 та 2002 років.

Розвинута партійна система є однією з характерних рис сучасної демократії. Хоча, за словами Моріса Дюверже, «ще у 1850 р. жодна країна світу (за винятком Сполучених Штатів) не знала політичних партій у сучасному значенні цього терміна... у 1950 р. вони функціонують у більшості цивілізованих країн, усі інші прагнуть їх наслідувати» [12, 21]. Втім, у літературі й досі тривають суперечки про те, що таке партійна система, якими є її параметри й чинники розвитку.

Метою статті є з'ясування динаміки української партійної системи, яка зумовлена впливом на неї законодавства (в першу чергу - виборчого). Для цього будуть застосовані загальноприйняті в сучасній літературі кількісні методи аналізу та порівняння української партійної системи з партійними системами інших демократичних країн.

Поширеною є думка, що партії - це ключовий, але не єдиний елемент партійної системи. «Партійна система не є простою сумою партій, людей і форм активності. Це суперництво між даними партіями у межах конкретного політичного режиму, який надає політичним партіям унікальне значення» [8, 47]. Дослідники підкреслюють властивий партійним системам комплексний характер, наявність внутрішніх і зовнішніх зв'язків, що їх скріплюють: «Партійна система - це система взаємних дій, які є результатом суперництва між партіями... Вона спирається на взаємні залежності партій; на те, що кожна партія є функцією (у математичному сенсі) інших партій і реагує (у дусі суперництва або іншим чином) на поведінку усіх інших партій» [9, 44].

Такий підхід дозволяє аналізувати партійну систему як у внутрішньому вимірі (формування «правил гри», яких дотримуються партії у своїх стосунках, становлення партійних структур тощо), так і зовнішньому - у динаміці змін пар-

тійної системи, що детермінується зовнішніми факторами (наприклад, змінами виборчого законодавства або законодавства про партії, еволюцією уподобань виборців) та характером політичних арен, на яких відбувається взаємодія партій.

Розумінню сутності партійних систем сприяє побудова їх класифікацій. Найвідомішою є класифікація партійних систем М. Дюверже, побудована на основі кількісного критерію, що полягає у виокремленні двопартійних, багатопартійних та однопартійних систем [12]. Ж. Блондель у своїй класифікації враховує дві змінні - кількість партій та їх розмір у межах партійної системи - і вирізняє чотири типи партійних систем: двопартійну, двох з половиною партійну, багатопартійну з домінуючою партією та багатопартійну без домінуючої партії [1]. Дж. Сарторі, створюючи типологію партійних систем, увів такі змінні, як кількість партій (формат партійної системи) та ідеологічна дистанція між ними (механізм партійної системи), і запропонував чотирьохелементну класифікацію: система з домінуючою партією, двопартійна система та два варіанти багатопартійної системи — помірно і екстремально поляризовані [9].

У політологічній літературі також розроблено інструменти кількісного аналізу партійної системи, які ми будемо застосовувати у вивченні розвитку партійної системи України.

Розвиток багатопартійної системи є однією з умов формування та функціонування сучасної демократії. Формальні перешкоди виникненню багатопартійної системи в Україні були подолані разом зі скасуванням у 1990 році шостої статті Конституції СРСР, що затверджувала монопольну роль КПРС на політичній арені. Отож вибори до Верховної Ради України 1990 року вже мали змагальний характер, коли кандидатам від ком-

парти протистояли кандидати, що представляли реформаторську течію в ній (так звана «Демократична платформа») та широкий і різнорідний за політичними орієнтаціями громадсько-політичний рух - «Народний рух України». Однак дійсно першими багатопартійними виборами в Україні були дострокові парламентські вибори 1994 року.

У 1990 році було зареєстровано лише одну нову партію (Українська республіканська партія), у 1991 р.- 7, у 1992 р.- 6, а у 1993 р.- вже 16 партій. Після 1993 року спостерігається певне зменшення темпів «партійного будівництва».

Вибори 1994 р. до парламенту проходили за мажоритарною системою абсолютної більшості. У літературі відзначається вплив (прямий чи опосередкований) типу виборчої системи на формування партійної системи. М. Дюверже, зокрема, зазначає, що «мажоритарне голосування у два тури й система пропорційного представництва приведуть до багатопартійності» [12, 300]. Очевидно, збереження в Україні напередодні парламентських виборів 1994 року мажоритарної системи з голосуванням у два тури сприяло розвитку багатопартійної системи.

Однак той факт, що після виборів 1994 року та довиборів по окремих округах у 1995 році так і не вдалося сформувати повного складу парламенту, свідчить, що нова партійна система, яка почала створюватися, не змогла ефективно використати старої виборчої системи, яка вже мало відповідала новим політичним реаліям України, перш за все - ідеологічному та партійному плюралізму.

До виборів 1994 р. Україна підійшла, маючи 30 зареєстрованих партій, представники 14 з них здобули депутатські мандати. Партійний склад парламенту представлено у табл. 1.

Таблиця 1. Партійний склад Верховної Ради України за результатами виборів 1994 р. [10, 32]

Партія	Кіл-сть депутатів	Партія	Кіл-сть депутатів
Комуністична партія України	90	Християнсько-демократична партія України	1
Соціалістична партія України	15	Демократична партія України	2
Селянська партія України	19	Народний рух України	20
Партія праці	5	Українська республіканська партія	11
Громадянський конгрес України	2	Конгрес українських націоналістів	5
Соціал-демократична партія України	2	Українська консервативна республіканська партія	1
Партія економічного відродження Криму	1	Позапартійні	227
Партія демократичного відродження України	4	Разом	405

У складі парламенту ліві партії мали 30,61 % мандатів, праві партії - 9,13 %, а центристи - 4,19 %. Більше половини депутатів були безпартійними.

Із 14 партій, які були представлені у парламенті, лише 6 (КПУ, НРУ, СПУ, УРП, КУП, ПП) висунули своїх кандидатів під час виборчої кампанії самостійно, представники інших партій були висунуті трудовими колективами або балотувалися на виборах шляхом самовисування. Це свідчило про те, що значна кількість українських партій організаційно ще не була готова до проведення виборчої кампанії.

З географічної точки зору найбільший успіх ліві партії мали на сході (52,6 % мандатів) і півдні (44 %) України. У центрі (25,2 %) і особливо на заході (1,3 %) вони мали значно менший успіх [11, 86]. Географія успіху правих та правоцентристських партій була протилежною лівим партіям.

Вибори 1994 р. виявили невідповідність між формально загальнонаціональним статусом політичних партій в Україні (оскільки згідно із законом реєстрація Мін'юстом регіональних партій була неможливою) та їх реальним електоратом, обмеженим окремими регіонами.

У парламенті жодна з політичних сил не мала необхідного коаліційного потенціалу для формування стійкої більшості. Більшість, якщо вона виникала, мала ситуативний характер. На розвиток партій і партійної системи негативно впливала ідея непартійного уряду, згідно з якою кабінет повинен бути позапартійним і займатися господарською діяльністю. Таке розуміння природи й діяльності уряду (успадковане від радянських часів, коли уряд дійсно був лише виконавцем політики, визначеної в інших кабінетах) заважало ставити питання про формування політичне відповідального уряду, тобто такого, що має власну політичну програму і розраховує на підтримку конкретних політичних партій у парламенті.

Практика штучного відсторонення партій від суперництва (а також і співробітництва) на урядовій арені деформувала розвиток партійної системи України. Йдеться не про те, що представники окремих політичних партій взагалі не були запрошені до складу уряду. Річ у тім, що жодна з політичних партій (або коаліція) не могла взяти на себе відповідальність за дії уряду. Відсутність у партій, представлених у парламенті, ефективних важелів впливу на ухвалення і здійснення урядових рішень гальмувала розвиток партійної системи України, не сприяла формуванню авторитетних і політичне відповідальних партій.

Вибори 1998 року вже відбувалися за ухваленим 1997 року Законом «Про вибори народних депутатів України», що запроваджував змішану виборчу систему. Цей закон був сприятливим для великих партій, адже тільки вони мали достатній організаційний та кадровий потенціал для проведення виборчої кампанії у загальнонаціональному багатомандатному виборчому окрузі на пропорційній основі. Досить високий рівень «виборчого бар'єру» (4 %), який мусила подолати партія чи блок, аби брати участь у пропорційному розподілі депутатських мандатів, та сама формула пропорційності (відома як формула Хара-Німейера), встановлена виборчим законом, були вигідними саме для великих партій. Перелічені фактори характеризували парламентські вибори 1998 року як крок до консолідації партійної системи України.

У бюлетень для голосування по загальнонаціональному багатомандатному округу були внесені списки 30 політичних партій і блоків. З них 4 %-й бар'єр подолали 8; разом вони отримали 65,79 % голосів виборців; 34,21 % голосів були віддані партіям, що не подолали виборчого бар'єру. Партійний склад Верховної Ради України за результатами виборів 1998 року представлено у табл. 2.

Якщо оцінити виборчу систему України (у тій її частині, де переможця визначають за правилами пропорційності), використовуючи індекс пропорційності (I_p) Р. Гунтера [4, 841], то на виборах 1998 р. цей індекс, за нашими підрахунками, становив 82,9. Високий рівень I_p означає, що всі партії, які входять до складу партійної системи, отримують мандати пропорційно до кількості відданих за них голосів виборців. Низький же рівень індексу означає, що виборча система сприяє лише кільком великим партіям. Як свідчить досвід західноєвропейських країн, при використанні пропорційної системи значення

індексу I_p коливається у діапазоні від 86 до 98. Таким чином, можна констатувати, що виборче законодавство в Україні сприяло великим партіям, створюючи феномен надпредставництва (партія отримувала більше відсотків мандатів, ніж відсоток голосів виборців, що її підтримали).

Збільшення або зменшення I_p пов'язане з таким наслідком виборчої системи, як редукція ефективної чисельності партій. Показник ефективної чисельності партій пов'язує кількість партій, що діють у парламенті (чи беруть участь у виборах), з відсотком отриманих ними мандатів (чи голосів виборців). Індекс ефективної чисельності партій (ТУ), розроблений М. Лааксо і Р. Таагепера, дозволяє визначити число партій, що входять у межі партійної системи при даному виборчому законодавстві [5, 3-27].

За нашими підрахунками, після виборів 1998 р. на виборчому рівні індекс N дорівнював 10,39, а на парламентському рівні - 5,04. Слід зазначити, що у країнах Центральної та Східної Європи середні значення індексу N у 90-х роках дорівнювали 6,48 на виборчому і 4,19 - на парламентському рівнях [14, 114]. Це дає підстави стверджувати, що у нашій країні використовується досить жорстка модель виборчого законодавства.

Цей висновок підтверджується підрахунком коефіцієнта редукції виборчої системи (W_r), який визначає різницю між ефективною чисельністю партій на виборчому та парламентському рівнях. Значення коефіцієнта W_r перебуває в інтервалі від 1 до 100. Чим менше значення коефіцієнта W_r , тим слабша здатність виборчої системи скорочувати чисельність партій, які змагаються на парламентському рівні. І навпаки, якщо його значення зростає, це свідчить про підвищення здатності виборчої системи скорочувати кількість партій, представлених на парламентському рівні. Коефіцієнт W_r виборчої системи, за нашими підрахунками, у 1998 році дорівнював 53,4. Для порівняння зазначимо, що середня величина цього коефіцієнта у 1990-х у країнах Центральної та Східної Європи становила 35,34 [14, 114].

Якою ж стала партійна система України внаслідок парламентських виборів 1998 року? Для її характеристики скористаємося запропонованими П. Майром кількісними критеріями оцінки партій і партійної системи [6]. Малою партією П. Майр називає таку, яка на виборах отримує менше як 15 % голосів виборців. З 8 партій, що подолали 4 %-й виборчий бар'єр, лише КПУ (24,65 %) отримала понад 15 % голосів вибор-

Таблиця 2. Партійний склад Верховної Ради України за результатами виборів 1998 р.

Партії	% голосів за партійні списки	Кіл-сть мандатів у багатомандатному окрузі і % мандатів	Кіл-сть мандатів у одномандатних округах	Сума мандатів і % від загальної кількості
КПУ	24,65	84 (37,33)	39	123 (27,33)
НРУ	9,40	32 (14,22)	14	46 (10,22)
СоцПУ+СелПУ	8,55	29 (12,89)	6	35 (7,78)
ПЗУ	5,44	19 (8,44)	–	19 (4,22)
НДП	5,01	17 (7,56)	14	31 (6,89)
Громада	4,68	16 (7,11)	8	24 (5,33)
ПСПУ	4,05	14 (6,22)	3	17 (3,78)
СДПУ(о)	4,01	14 (6,22)	3	17 (3,78)
Інші партії	–	–(–)	35	35 (7,81)
Безпартійні	–	–(–)	101	101 (22,44)
Разом			448	448 (99,55)

ців. Майр також запропонував таку класифікацію партійних систем:

- якщо дві найбільші партії разом у парламенті мають більше ніж 80 % - це система великих партій;

— якщо вони мають 65 % мандатів, а 35 % мандатів розподіляють між собою усі інші партії, то йдеться про систему середніх партій;

- якщо ж дві найбільші партії контролюють 42 % мандатів, а 58 % належать малим партіям, - це партійна система малих партій.

За цими критеріями партійна система України, де найбільші партії — КПУ і НРУ — разом мали у 1998 р. 37,55 % мандатів, є системою малих партій.

Аналогічного висновку доходимо, підраховавши індекс фракціоналізації (F) партійної системи за методикою Д. Рея [8]. Значення індексу F є континуумом від досконалої одномандатної системи, в якій одна партія отримує всі голоси виборців (де $F=0$), до цілком фракціонованої системи, у якій кожний окремий виборець голосує за свою партію ($F=1$). Для партійної системи України індекс F у 1998 році на парламентському рівні (з урахуванням кількості мандатів, отриманих за пропорційною виборчою формулою) дорівнював 0,80. Схожа величина індексу F була властива багатопартійним системам Бельгії (0,82), Фінляндії (0,80), Швейцарії (0,84) у 1980–1994 роках, що свідчить, як зазначають польські дослідники, про великий ступінь фрагментаризації партійних систем [3, 775].

Вибори депутатів місцевих рад, що проходили одночасно з парламентськими виборами, підтвердили слабку організаційну структуру українських партій. Серед депутатів місцевих рад пар-

тійні депутати становили лише 7,6 % [11, 131].

У розвитку партійної системи напередодні й після парламентських виборів 2002 року слід відзначити такі моменти. Перш за все, з'явився й посилювався новий політичний розподіл партій за ознакою «пропрезидентські - антипрезидентські». Такий розподіл перебиває старі ідеологічні протиставлення партій, адже у стані антипрезидентських сил співіснують ідеологічні супротивники - ліві та праві партії.

Модифікації виборчого законодавства, що відбулися напередодні виборів 2002 року (спрощення процедури реєстрації списків політичних партій і кандидатів, точніше регламентування проведення виборчої кампанії тощо), не змінили загального змішаного характеру виборчої системи і формули розподілу мандатів між партіями. Відбулося зростання кількості партій в Україні (близько 120 зареєстрованих Мін'юстом) - як внаслідок створення нових, так і через розколи тих, що вже існували.

Напередодні парламентських виборів 2002 року українські партії мали більш розгалужену мережу партійних організацій, ніж та, що існувала у попередніх виборчих кампаніях. У середньому в кожному з регіонів України навесні 2002 року налічувалося близько 70 зареєстрованих обласних організацій політичних партій [15]. Отже, формально можна вважати, що партії мали регіональні організації приблизно у половині областей України. Однак реальна картина була набагато гіршою.

Про реальний організаційний та кадровий потенціал політичних партій свідчить їх участь у висуванні кандидатів і проведенні виборчих кампаній в одномандатних виборчих округах. За

даними Центрвиборчкому, на виборах 2002 року 76 політичних партій висунули своїх кандидатів у одномандатних округах. З них лише 13 партій висунули кандидатів у більш ніж у 50 виборчих округах, а 42 партії змогли висунути не більше як по 10 кандидатів кожна.

У виборчий бюлетень для голосування по багатомандатному загальнонаціональному виборчому округу були внесені списки кандидатів, висунутих 11 блоками і 22 політичними партіями. Якщо порівняти з виборами 1998 року, слід відзначити зростання кількості учасників виборчої кампанії (з 30 до 33 списків) і збільшення числа виборчих блоків політичних партій (з 9 до 11). При цьому, якщо на виборах 1998 року тільки один виборчий блок подолав 4 %-й бар'єр, то на виборах 2002 року серед шести переможців були 3 блоки політичних партій (див. табл. 3).

Таблиця 3. Підсумки голосування у багатомандатному виборчому окрузі за списками політичних партій і блоків у 2002 році [13]

Партія (виборчий блок)	% голосів, відданих за списки	Кіл-сть депутатських мандатів	% мандатів
Блок В. Ющенко «Наша Україна»	23,57	70	31,11
Комуністична партія України	19,98	59	26,22
Блок «За єдину Україну»	11,77	35	15,66
Блок Ю. Тимошенко	7,26	22	9,78
Соціалістична партія України	6,87	20	8,89
Соціал-демократична партія України (о)	6,27	19	8,44
Разом	75,72	225	100

Індекс пропорційності виборчої системи Р. Гунтера на виборах 2002 р., за нашими підрахунками, становив $I_p = 75,9$. У порівнянні з виборами 1998 р. (85,9) він зменшився на 7 пунктів. Таке зменшення, на наш погляд, стало наслідком створення більшої кількості блоків політичних партій і успішнішого проведення ними виборчої кампанії. Зменшення кількості голосів, відданих за політичні партії і блоки, що не пройшли до парламенту (у 1998 році такі голоси становили 34,21 %, а у 2002 р. - 18,12 %), привело до зниження коефіцієнта редукції виборчої системи W_p , який дорівнював 37,81 (у 1998 р., нагадаємо, він дорівнював 53,4). Індекс ефективної чисельності партій Лааксо-Таагепера становив у 2002 році на виборчому рівні - 7,96, на парламентському - 4,6. Тут також потрібно відзначити зменшення величини індексу у порівнянні з 1998 р. Він тепер став значно ближчим до середніх значень у країнах Центральної та Східної

Європи. Індекс фракціоналізації (F) партійної системи Д. Рея, розрахований для відсотка голосів, отриманих партіями у багатомандатному окрузі, також виріс у 2002 році до 0,88 (0,80 у 1998 році). Це свідчить про деяке зростання пропорційного представництва політичних партій на рівні парламенту.

Характеризуючи динаміку партійної системи, не слід забувати, що на виборах суперництво між політичними партіями відбувається не лише на багатомандатному окрузі. Партії також змагалися за голоси виборців у 225 одномандатних виборчих округах. У цих округах, згідно із законодавством, переможець визначається відповідно до принципу відносної більшості. Однією з характерних особливостей такої системи голосування є велика диспропорційність розподілу голосів виборців, переважна більшість яких пропадає, а власник депутатського мандата користується підтримкою фактично меншості виборців. Не становить винятку з цього правила і українська практика.

За даними Центрвиборчкому, на виборах 2002 року за 225 мандатів боролися 3084 кандидати (у середньому 14 чоловік за один мандат). За нашими підрахунками, одного власника депутатського мандата на виборах 2002 року підтримали у середньому 35,68 % виборців округу, при цьому 64,32 % виборців віддали свої голоси за інших кандидатів [13].

Підсумки парламентських виборів у одномандатних округах продемонстрували, що мажоритарна система відносної більшості сприяла тому, що два найбільших виборчих блоки поділили між собою 48 % депутатських мандатів, ще 42 % отримали безпартійні депутати, за яких традиційно проголосували виборці, що орієнтуються на особисті якості й можливості претендентів на парламентські крісла. Загальну партійну структуру парламенту з урахуванням результатів виборів у багатомандатному і одномандатних округах представлено в табл. 5.

Якщо скористатися критерієм класифікації політичних партій (вважаючи такими у даному випадку й блоки партій), запропонованим П. Майром, то бачимо, що дві найбільші партії, які отримали на виборах понад 15 % голосів, разом мають 47,3 % мандатів. Це означає, що партійна система України залишається системою малих партій.

Таблиця 4. Партійна належність депутатів, обраних в одномандатних округах у 2002р.

Партія/блок партій	Кількість мандатів	% мандатів
Блок «За єдину Україну»	66	29,33
Блок В. Ющенко «Наша Україна»	42	18,67
Комуністична партія України	6	2,67
Соціал-демократична партія України (о)	5	2,22
Блок «Демократична партія - Демократичний союз»	4	1,78
Блок «Єдність»	3	1,33
Соціалістична партія України	3	1,33
Партія національно-економічного розвитку України	1	0,44
Українська морська партія	1	0,44
Безпартійні	94	41,79
Разом	225	100

Два виборчих блоки мають достатній коаліційний потенціал для формування парламентської більшості, хоча незначної і нестійкої. Тому коаліційний уряд при такому складі парламенту може бути як урядом більшості, так і (що ймовірніше) урядом меншості.

Таблиця 5. Партійна структура парламенту України за результатами виборів 2002 р.

Партія/блок партій	Кількість мандатів	% мандатів
Блок В. Ющенко «Наша Україна»	112	24,9
Блок «За єдину Україну»	101	22,4
Комуністична партія України	65	14,4
Соціал-демократична партія України (о)	24	5,3
Соціалістична партія України	23	5,2
Блок Ю. Тимошенко	22	4,9
Інші партії	9	2
Безпартійні	94	20,9
Разом	450	100

Змішана виборча система, застосована на парламентських виборах 1998 і 2002 років, сприяла більшій політичній структуризації парламенту. В сучасній політології для вимірювання структуризації парламенту використовується введений Л. Майером індекс агрегації (A) [7, 335–347]. Його величина для досліджуваного періоду визначається як частка від ділення середнього відсотка парламентських місць (S), що контролюються найбільшою партією, на середню кількість парламентських партій (N). За нашими підрахунками, індекс A у 1998–2002 роках в Україні дорівнював 3,73. Ця величина індексу близька до тієї, що була у Фінляндії у 1945–1979 та 1980–1984 рр., де вона дорівнювала відповідно 3,38 і 3,11, у Голландії (1945–

1979 рр.), де вона дорівнювала 3,57, у Швейцарії, де вона у той же час становила 3,49 [3, 179].

Звернімо увагу на те, що всі ці країни характеризуються багатопартійністю, коаліційними урядами та використанням інших механізмів суспільної демократії, чого поки що немає в Україні.

Аналізуючи політичну географію виборів 2002 року, необхідно відзначити, що партії і блоки, які подолали 4 %-й виборчий бар'єр, зробили це у більшості регіонів. Результати тут такі: виборчий блок

«Наша Україна» подолав виборчий бар'єр у 24 регіонах і у 15 з них посів перше місце за кількістю голосів; виборчий блок «За єдину Україну» - відповідно 23 і 1; Комуністична партія України — 24 і 10; Соціал-демократична партія (о) - 16 і 0; Соціалістична партія України - 15 і 1; виборчий блок Ю. Тимошенко - 19 і 0.

Якщо адміністративну мапу України розмалювати у кольори політичних партій, що виборили у 2002 році у відповідних регіонах перше місце, вона буде виглядати як двокольорове полотно з двома плямами. Із заходу на схід, включно з центральними областями (Вінницькою, Київською, Сумською, Черкаською і Чернігівською) вона матиме кольори блоку «Наша Україна». Усі інші області України, за винятком Полтавської і Донецької (де перемогли відповідно СПУ і блок «За єдину Україну»), будуть пофарбовані у кольори КПУ.

Таким чином, аналіз розвитку партійної системи України дозволяє зробити висновок, що вона є багатопартійною системою малих партій. Політичне майбутнє таких партій, як свідчить досвід зарубіжних демократій, пов'язане зі створенням блоків. При цьому вони мають бути не тільки виборчими коаліціями, а й парламентськими блоками партій. На урядовій арені це означає створення коаліційних кабінетів меншості або — що менш вірогідно — більшості.

Партійна система України спирається на помірковано поляризований електорат. При цьому ліві та праві партії мають досить стабільну елек-

торат. При цьому ліві та праві партії мають досить стабільну елек-

торальну базу. Партійна система України може бути охарактеризована, якщо скористатися класифікацією Дж. Сарторі, як багатопартійна помірковано поляризована система. Такого роду партійна система не має сильних відцентрових тенденцій. Тому побоювання деяких українських політиків з приводу того, що партійна боротьба може викликати політичну дестабілізацію, нам видаються необґрунтованими. Навпаки, штучне стримування розвитку політичних партій, відсторонення їх від формування уряду і виконавчої влади сприяє надмірному розростанню політичного впливу державної бюрократії, появі у політичному житті авторитарних тенденцій, інтенсифікації політичних конфліктів.

Аналіз наслідків парламентських виборів у 1994—2002 роках показує, що скорочується кількість позапартійних депутатів (227 у 1994 р., 101 у 1998 р., 94 у 2002 р.). Склад парламенту стає більш партійно структурованим, на парламентському рівні відбувається певна консолідація пар-

тійної системи, яка супроводжується скороченням кількості партій, що діють на парламентській арені.

Формування партійної системи в Україні стало інтенсивнішим після зміни виборчого законодавства, переходу від мажоритарної до змішаної виборчої системи. Але цей процес ще не закінчився, оскільки двох виборчих кампаній для нього недостатньо. Нині, як ми гадаємо, партії і партійна система України перебувають на роздоріжжі: або триватимуть спроби штучного створення домінуючої партії («партії влади», як її називають у політичній публіцистиці), або політичний клас України усвідомить необхідність засвоєння правил політики суспільної демократії, які передбачають проведення переговорів, досягнення компромісів і підписання угод, відмову від принципу «переможець отримує все», врахування інтересів опозиції, утворення стабільних союзів і коаліцій тощо.

1. *Blonde! J.* Party Systems and Patterns of Government in Western Democracies // Canadian Journal of Political Science.- 1968.- Vol. 1(2).
2. Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod red. A. Antoszewskiego i R. Herbuta.- Wrocław.: W-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.
3. Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porownawcza / Pod redakcja A. Antoszewskiego i R. Herbuta.- Wrocław.: W-wo Uniwersytetu Wrocławskiego, 1997.
4. *Gunther R.* Elektoral Laws, Party Systems and Elites. The Case of Spain // American Political Science Review.- 1989.- Vol. 83(3).
5. *Laakso M., Taagepera R.* Effective Number of Parties: A Measure with Application to West Europe // Comparative Political Studies.- 1979.- Vol. 12(1).
6. *Mair P.* The Problem of Party System Change // Journal of Theoretical Politics.- 1989.- Vol. 1(3).
7. *Mayer L. C.* A Note on the Aggregation of Party System In: Western European Party Systems / P. Merkl (ed).- New York.: Free Press, 1980.
8. *S.Rae D.* The Political Consequences of Electoral Laws.— New Haven: Yale UP, 1971.- Ch. 3.
9. *Sartori G.* Parties and Party Systems: A Framework for Analysis.— Cambridge, 1976.- Vol. 1.
10. *Вибори в Україні 1994 року (друге доповнене видання)*- К.: Міжн. фундація виборчих систем, 1995.
11. *Гарань О. В., Майборода О. М., Ткачук А. Ф., Хмелько В. Є.* Українські ліві: між лєнінізмом і соціал-демократією.- К.: Вид. дім «КМ Академія», 2000.
12. *Дюверже М.* Политическис партии.- М.: Академический проект, 2000.
13. Офіційний сайт Центрвиборчкому України www.cvk.ukrpack.ua.
14. *Переход к демократии стран Центральной и Восточной Европы в сравнительной перспективе / Под ред. А. Антошевского и Р. Хербута.*- Донецк: Донбасе, 2001.
15. *Рибачук М., Фурашев В., Нестеренко І.* Інформаційно-аналітична довідка про політичні партії України та їх місцеві осередки // www.cvk.ukrpack.ua.

M. Ragozin

DEVELOPMENT OF PARTY SYSTEM IN UKRAINE: QUANTITATIVE ANALYSIS

The article investigates dynamics and tendencies of development of Ukrainian party system on electoral and Parliament level on the basis of Parliament elections of 1994, 1998 and 2002. The quantitative analysis of party system is carried out using methodics introduced by R. Gunther, M. Laakso, R. Taagepera, P. Mair, L. C. Mayer, D. Rae.